

PAPER DETAILS

TITLE: Otoriter Rejimi Yeniden Yapilandirmak: 1990'larda Cezayir'de Kriz Sonrasi Rejim
Konsolidasyonu

AUTHORS: M Tahir KILAVUZ

PAGES: 266-291

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2455907>

Otoriter Rejimi Yeniden Yapılandırmak: 1990'larda Cezayir'de Kriz Sonrası Rejim Konsolidasyonu

Reconfiguring Authoritarianism: Post-Crisis Regime Consolidation in Algeria during the 1990s

M. Tahir KILAVUZ*

Öz

Cezayir rejimi 1990'larda bir demokratikleşme çabası ve bir iç savaşla sarsılmıştı. Ancak takip eden süreçte rejim oldukça dirençli bir hale gelmeyi başardı. Her ne kadar 2000'lerden sonra başta Arap Baharı ve Hirak isimli toplum hareketleri olsa da Cezayir rejimi protestoları yatıştırmanın ve hayatta kalmanın yollarını bulabildi. İstikrarsız geçen 1990'ların ardından Cezayir rejim elitleri nasıl oldu da bu kadar dirençli bir otoriter rejim geliştirebildiler? Rejim 1990'larda içine düştüğü siyasal krizden nasıl bir dönüşümle çıkmayı başardı ve bu dönüşüm rejimin hayatta kalma dinamiklerini nasıl etkiledi? Bu sorulara yanıt verirken bu makale Cezayir'de otoriter rejimin dönüşümünü vaka analizi yoluyla incelemekte ve bulgularını saha araştırması sırasında yapılmış mülakatlarla desteklemektedir. Buna göre rejim 1990'lar öncesinde hayatta kalmak için kullandığı araçlar daha sınırlı olmuştur. Ancak 1990'larda rejim bir yandan bazı eski araçlarını yeniden yapılandırırken bazı yeni araçları kullanıma sokarak hayatta kalma araçlarını çeşitlendirmiştir. Bu çerçevede rejimin 1990'larla beraber hayatta kalmak için farklı ihtiyaçları daha iyi karşılayabilen araçları üç grupta ele alınabilir. Birincisi doğal kaynak gelirleri gibi eskiden beri kullanılan araçlar, ikincisi baskı aygıtlarını güçlendirilmesi ve meşruiyetin yeniden tanımlaması yoluyla yenilenen ve geliştirilen araçlar, üçüncüsü ise siyasal liberalleşmeyi aktif bir şekilde kullanmaya başlamak ve muhalefetten gelebilecek tehditleri kontrol edebilmek için çok partili seçim sistemi yerleştirmekle geliştirilen yeni araçlardır. İşte bu yeniden yapılanma sayesinde Cezayir rejimi 1990'larla beraber dirençli ve modern bir seçimli otoriter rejime dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak da rejim 2000'lerle beraber yükselen tehditlere daha başarılı bir şekilde yanıt verebilecek hale gelmiştir. Cezayir vakası üzerinden ilerleyen bu makale bir yandan ülkedeki rejimin dönüşümünü gösterirken bir yandan da yakın dönemde dünyanın dört bir yanında otoriter rejimlerin yaşadığı dönüşümlere de bir örnek sunarak literatürle bağlantılar kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: otoriter hayatta kalma, seçimli otoriterlik, Cezayir, siyasal rejimler, muhalefet

Abstract

The Algerian regime was contested by a democratization attempt and a civil war in the 1990s. However, it has succeeded to become a very robust regime since then. Even with the challenges that emerged in the following decades such as the Arab Spring and the Hirak movement, the Algerian regime found ways to absorb protests and survive. Following the tumultuous decade of the 1990s, how was it possible

* Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, E-mail: mtkilavuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3827-3827

for the Algerian elites to acquire such a robust authoritarian regime? How did the regime manage to escape from the political crisis of the decade with a reconfiguration and how did these changes affect its dynamics of survival? Answering these questions, this article examines the transformation of the authoritarian regime in Algeria by carrying out a case analysis and supports its claims with interviews conducted during fieldwork. According to that, the regime had used a rather limited toolset for its survival prior to the 1990s. However, while the regime reconfigured some of its old tools, it introduced several new ones during the 1990s. The regime's diversified toolset following this period can be categorized under three groups: The first is the old tools such as natural resources rents, the second is the reconfigured tools like a strengthened coercive apparatus and a redefined legitimacy, and the third is the new tools such as starting to use political liberalization effectively and introducing the multiparty system to control the challenges from the opposition. Thanks to this reconfiguration, the Algerian regime transformed into a robust and modern electoral authoritarian regime in the 1990s. As a result, the regime became more successful in responding to challenges in the following decades. With these, based on the case of Algeria, this article aims at two things: explaining the reconfiguration of the Algerian regime and making connections with the broader literature on comparative authoritarianism by examining an important example of how authoritarianism transforms in recent decades.

Keywords: authoritarian survival, electoral authoritarianism, Algeria, political regimes, opposition

1. Giriş

Tıpkı demokratik rejimler gibi, otoriter rejimler de doğar, gelişir ve yıkılırlar. Bu süreç içerisinde otoriter rejimler tahmin edildiğinin aksine statik değildirler. Bilakis, bu rejimler de tecrübe ettikleri imkân, sınırlılık ve zorluklar sonucunda kendi yapılarını gözden geçirir ve yeri geldiğinde kurumsal güncellemeye giderler. Otoriterliğin dünya üzerinde oransal olarak en yaygın olduğu bölgelerden biri olan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da da tıpkı farklı bölgelerde görüldüğü gibi otoriter rejimlerin stratejik olarak dönüşebildikleri gözlemlenmektedir. Özellikle Arap Baharı sürecinde bu tür dönüşümler açık bir şekilde görülse de 2010'lar öncesinde de bölgede benzer dönüşümler yaşanmıştır.

Bölge protesto hareketleri ve rejim değişiklikleriyle sarsılmadan yaklaşık yirmi sene evvel, Cezayir benzer bir siyasal dönüşüm tecrübe etmiş idi. 1990'larda hükümetin devrilmesi, başarısız kalmış bir demokratikleşme çabası, bir darbe ve on yıl kadar süren bir iç savaşın ardından Cezayir rejimi kendisini yeniden konsolide etmiş ve bölgenin en dirençli rejimlerinden biri haline gelmiştir. Arap Baharı komşularında diktatörlerin düşmesine yol açmışken Cezayir rejimi bu süreci az hasarla atlattır (Volpi, 2013). 2019'da başlayan ve rejimi çok daha ciddi bir şekilde sarsan Hirak isimli toplum hareketi ise rejim için çok ciddi bir meydan okuma olmuştur. Bu süreçte Cezayir rejimi hasar almış ancak yine de varlığını sürdürmüştür. Sonuç olarak 1990'larda yaşanan dönüşümü takiben rejim yaklaşık yirmi sene büyük bir meydan okuma olmadan idare edebilmiş, sonrasında gelen Hirak'a rağmen de hayatta kalmaya devam etmiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında, Cezayir rejiminin bu kadar dirençli olabilmesinin sebepleri nelerdir? Yirmi sene evvel neredeyse yıkılmış ve demokratikleşme yoluna girmiş olan rejim kendini nasıl bu şekilde dirençli bir hale getirebilmiştir? Cezayir rejiminin hayatta kalmasını sağlayan temel aygıtları nelerdir? Bunlardan hareketle daha geniş bir bakış açısından düşünersek otoriter

rejimler kriz dönemleri sonrasında nasıl reaksiyon gösterirler? Bu krizleri takip eden süreçte otoriter rejimler kendilerini nasıl yeniden inşa ederler?

Bu makale, zikredilen sorulara Cezayir tecrübesinden hareketle cevaplar vermektedir. Bu vesileyle de otoriter rejimlerde gerçekleşen yeniden inşa süreçlerinin rejimlerin sürekliliğine etkisiyle ilgili yanıtlara ulaşmaktadır. Cezayir tecrübesi göstermektedir ki rejimin yaşamını sürdürmesi araçlarını çeşitlendirmesi ve birden çok aracı kullanmasıyla mümkün olmuştur. Rejimin kullandığı ve hayatta kalmasını sağlayan araç yelpazesi üç grupta ele alınabilir. Birincisi, rejim doğal kaynak gelirleri gibi 1990'lar öncesinde kullanmakta olduğu bazı araçları sonrasında da aynı şekilde kullanmaya devam etmiştir. İkincisi, rejim meşruiyet kaynakları ve baskı aygıtları gibi önceden de sahip olduğu bazı aygıtları 1990'larda yeniden yapılandırmış ve aktif bir şekilde kullanmıştır. Üçüncüsü, rejim stratejik olarak siyasal reformlar gerçekleştirebilme kabiliyeti ile seçimler ve çok partili sistem gibi yeni araçlar kullanmaya başlayarak kendisine esneklik sağlamış ve zorluklara karşı bir direnç geliştirmiştir. Araçların çeşitlendirilmesi ve uygulanmaya başlanmasıyla beraber Cezayir rejimi klasik bir tek partili rejimden güncellenmiş bir seçimli otoriter sisteme geçiş yapmıştır.

Böylece Cezayir tecrübesi esasında 1980'lerden sonra dünyanın pek çok yerinde görüldüğü üzere kapalı otoriterlikten seçimli rejimler gibi revize edilmiş otoriter sistemlere geçiş anlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu makale ilerleyen bölümlerinde otoriter rejimlerde gerçekleşen bu dönüşümler ve farklı araçların kullanılması üzerine gelişmiş olan teorik tartışmalardan hareketle Cezayir'de rejimin 1990'lardaki yeniden inşasını zikredilen araçlar çerçevesinde incelemektedir. Bu doğrultuda Cezayir rejiminin dinamiklerini tespit etmenin yanı sıra makalenin amaçlarından biri de Cezayir'deki rejimin yeniden yapılandırılması tecrübesini geniş teorik bağlama oturtarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika siyasal rejimler literatürü ile genel otoriter rejimler literatürü arasında bir köprü kurmaya çalışmaktır. Makale temel sorularına cevap verirken Cezayir siyasal sistemindeki temel kırılmaları ve kurumsal dönüşümlerin etkisini vaka analizi ile incelemekte, argümanlarını saha araştırması sırasında Cezayirli siyasetçi, aktivist, akademisyen ve gazetecilerle yapılan mülakatlarla desteklemektedir¹

2. 1990'lar Tecrübesi ve Cezayir Rejiminin Yeniden İnşası

1962'de Fransız yönetiminin sonlandırılmasının ardından Cezayir neredeyse 30 sene süren bir tek parti tecrübesi yaşamıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (Cebhet el-Tahrir el-Vatani – FLN) başta olduğu bu rejim başkanlık, parti ve ordudan oluşan bir sacayağı üzerine kurulmuştur. Huari Bumedyen devlet başkanlığında 1960'larda Arap milliyetçisi, sosyalist ve üçüncü dünyacı bir ideoloji çerçevesinde konsolide olan rejim, 1980'lere gelindiğinde dönemin devlet başkanı Şadli Bincedit yönetiminde siyasal ve iktisadi değişime biraz daha açık bir hale gelmiştir (Ayachi, 2014).

1 Çalışmadaki mülakatlar için University of Notre Dame etik kurulundan (IRB) #16-05-3165 protokol numarasıyla onay alınmıştır.

Öte yandan rejim partisi FLN bağımsızlık mücadelesinin muhtelif ideolojik taraflarını bir araya getirmesi yönünden önemli rol oynamıştır. Her ne kadar dönem dönem iç mücadeleler olsa da parti içindeki bu kanatlar 1970'ler ve 1980'ler boyunca aktif olmuştur. 1980'lerde ise partinin tepe kadrosu siyasal ve iktisadi planları doğrultusunda iki "klana" bölünmüştür (Kapil, 1994, s.19). Bu süreçte daha statükocu olan grup etkisini görece yitirirken, reformist kanat 1980'lerin sonuna doğru partinin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu reformist kanat diğerlerinin aksine daha liberal iktisadi fikirleri benimsemiş ve hem diplomasi de hem de siyasal reformlar yönünde daha açık bir tavır takınmıştır (Charef, 1994; Hidouci, 1995; Roberts, 1990).

Ordu ise bu sacayağının en önemli aktörü olagelmıştır. Bağımsızlık bir savaş sonucu elde edildiği ve rejim 1964'te gerçekleşen bir darbe sonrası askeri geçmişi olan kadrolar tarafından konsolide edildiği için ordu hem rejimin koruyucusu hem de sahne arkasından yöneten gücü olmuştur (Addi, 1998; Yefsah, 1991, 1992).

Görüldüğü üzere 1990'lardan önceki Cezayir otoriter rejimi askerin doğrudan müdahalesinin olduğu, yasal muhalefete, ifade ve örgütlenme özgürlüğüne izin verilmeyen bir tek parti yönetimidir (Mortimer, 1991; Tahi, 1992; Zoubir, 1993). Bu bağlamda 1990 öncesi Cezayir rejimini klasik olarak kapalı otoriter rejim tanımı kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Ancak bu durum 1990'larla beraber değişiklik göstermeye başlamıştır. Hem rejimin kendi içindeki mücadeleler hem de siyasi ve iktisadi krizlerin sonucu olarak Ekim 1988'de başlayan büyük protestoların ardından dönemin hükümeti kapsamlı bir siyasi açılım başlatmıştır. Bu reformlar başta planlanandan daha kapsamlı bir hale gelmiş ve bir demokratikleşme sürecinin başlamasına kapı aralamıştır (Ait-Aoudia, 2015; Quandt, 1998). 1989'de gerçekleşen anayasa değişikliği ile ülkede 1960'lardan beri ilk defa muhalefet partilerine, sivil toplum kuruluşlarına ve özel medyaya izin verilmiştir. Yaklaşık iki sene boyunca Cezayir'de birçok partinin seçimlerde rekabet edebildiği oldukça serbest bir siyasal iklim yaşamıştır. Ancak İslami Selamet Cephesi'nin (Cebhet'ül-İnkaz el-İslamî – FIS)² 1990'lardaki yerel seçimlerde ve 1991'in sonundaki genel seçimlerde ezici zaferler kazanmasının ardından ordu Ocak 1992'de bir darbe gerçekleştirerek devlet başkanını istifaya zorlamış, seçimleri iptal etmiş ve FIS'i yasaklamıştır. Bu darbe Cezayir'de demokratikleşme sürecini sonlandırmış, otoriter bir geri dönüşe yol açmış ve orduyla muhtelif İslamcı gruplar arasında on yıla yakın süren bir iç savaş başlatmıştır. Kara On Yıl olarak isimlendirilen 1990'lar boyunca 150.000 ila 200.000 kişi öldürülmüş, 20.000 kadar kişi kayıplara karışmış ve çok daha fazlası evlerinden olmuştur. Bu iç savaş 1999 yılında imzalanan bir anlaşmayla ve bu anlaşmanın mimarı olarak görülen Abdülaziz Buteflika'nın devlet başkanı seçilmesiyle sona ermiştir.³

İşte başarısız demokratikleşme çabasından Buteflika'nın devlet başkanı olmasına kadar geçen bu çalkantılı 1990'lar sürecinde Cezayir rejimi kendini yeniden yapılandırmıştır. Klasik anlamda bir

2 İslami Selamet Cephesi'ne, Fransızca ismi *Front Islamique du Salut*'den hareketle FIS kısaltması verilmiştir. Bu kısaltma Cezayir'de halk arasında da kullanılabilir. Bkz. (Quandt, 2002; Tlemçani, 2008).

3 Her ne kadar birçok savaşı af sağlaması sebebiyle bu anlaşma çevresinde soru işaretleri sürse de anlaşma uzun süren yıkıcı bir iç savaşı bitirebilmesi yönüyle olumlu karşılanmıştır. Bkz. (Quandt, 2002; Tlemçani, 2008).

kapalı otoriter rejimden dönemin dinamiklerine uygun şekilde karma bir rejim formuna geçiş yapılmıştır. Bunun sonucunda pekiştirilmiş bir ordu ve istihbarat örgütü desteğini alan daha sivil görünümlü ve muhalefete ve özgürlüklere izin verilen bir rejim tesis edilmiştir.

Muhakkak ki Buteflika altında şekillenen bu daha sivil görünümlü rejim de bir demokrasi değildir (Cavatorta, 2002; Volpi, 2003, 2004). Literatürde de belirtildiği üzere, yalnızca farklı tip bir otoriter rejimdir. Böylece 1990'lar öncesinin aksine devlet başkanı ve başbakanlar askeri arka plandan gelmemektedir. En azından kriz zamanları dışında askerin günlük politikaya müdahalesi daha sınırlı hale gelmiştir. Ancak siyasal özgürlükler kısıtlı kalmaya devam etmektedir, seçimler özgür ve adil değildir ve ordu halen daha temel karar alma odağı olarak etkisini sürdürmektedir. Bu doğrultuda rejim 1990'larda gerçekleştirdiği yeniden yapılanmayla sağlamış olduğu yeni araçlar sayesinde 2019'a kadar büyük bir başkaldırı olmadan güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. 2019'da başlayan ve Buteflika'nın görevden ayrılmasına yol açan Hirak'la rejim ciddi bir tehdit altına düşse de hayatta kalmayı yine başarabilmiştir.

3. Otoriter Rejimlerin Hayatta Kalma Mekanizmaları

Cezayir rejiminin kendini yeniden yapılandırması şüphe yok ki yegâne örnek değildir. Karşılaştırmalı otoriterlik literatürü göstermektedir ki Doğu Avrupa, Sahraaltı Afrika ve Asya örneklerinde de rejimler yaşamlarını sürdürmek için muhtelif araçlar kullanmakta ve hatta hayatta kalma amacıyla reformlar gerçekleştirmektedir. Farklı bölgelerde gerçekleşen bu tür reformlar ve üzerine gelişen literatür zaman içinde Arap dünyası özelinde de yeni tartışmaların başlamasına yol açmıştır. İşte bu yüzden Cezayir tecrübesini anlamak için otoriter rejimlerin hayatta kalma mekanizmalarını ve reform faaliyetlerini anlamak gerekir. Bu çerçevede makalenin bu kısmı otoriter rejimlerin hayatta kalması için çeşitlendirilmiş araçların rolü ve karşılaşılan zorluklara karşı siyasal reformların fonksiyonlarını ele almaktadır.

Klasik anlamda siyasal rejimler ya basitçe demokrasiler ve otoriter rejimler olarak iki grupta (Przeworski, Alvarez, Cheibub ve Limongi, 2000) ya da otoriterlik tiplerine göre muhtelif gruplarda (Linz ve Stepan, 1996) ele alınmaktaydı. Ancak otoriter rejimlerdeki değişim ve farklılaşmalar araştırmacıları, yalnızca tipleri çerçevesinde (Geddes, 1999) değil aynı zamanda dereceleri doğrultusunda da (Howard ve Roessler, 2006) otoriterliğin çeşitlerine bakmaya yönlendirmiştir. Böylece otoriter rejimler artık yalnızca tam veya kapalı formlarıyla değil aynı zamanda seçimli, rekabetçi, hegemonik, yarı gibi sıfatlar alan daha hibrit formlarıyla da tanımlanmaya başlanmıştır (Diamond, 2002; Levitsky ve Way, 2010; Magaloni, 2006; Schedler, 2006).

Gerek kapalı otoriterlik gibi klasik türlerinde gerekse de daha yeni görülen hibrit türlerinde olsun, otoriter liderlerin temel amacı hayatta kalmaktır (Svolik, 2012). İşte bu amaçla rejimler hem kendi içlerinden hem de muhalefetten gelecek meydan okumaları yönetmek, manipüle etmek ve yatıştırmak için çeşitli araçlar kullanırlar (Bueno de Mesquita, Smith, Siverson ve Morrow, 2004; Svolik, 2012). Bazı otoriter rejimler yönetimde kalmak için büyük ölçüde baskı ve zorlama gibi araçları kullanır ancak kaba kuvvet kullanmak çoğu zaman yeterli değildir. Günümüzde otoriter

rejimlerin çoğunluğu kullandıkları araçları çeşitlendirir ve bunların birden fazlasını kullanırlar. Bu araçlar farklı şekillerde tanımlanabildiği için, otoriterlerin hayatta kalmak için kullanabileceği çok sayıda farklı araç saymak mümkündür. Örneğin, Schedler (2002, s.39) muhalefetin dışlanması ve bölünmesi, baskı, haklardan mahrum etme, zorlama, yolsuzluk, hileli seçimler ve kurumsal önyargı gibi araçların aralarında bulunduğu on dört manipülasyon aracı tanımlamaktadır. İşte hibrit rejimler de özellikle bu daha çeşitlenmiş araçları kullanmaları yönünden klasik otoriter rejimlerden ayrışırlar.

Otoriter rejimlerin karşılaştıkları engeller farklılaştığı gibi bu rejimlerin kullandıkları araçlar da farklılaşmaktadır. Kimi zaman bu araçların sadece birkaçını kullanmak hayatta kalmak için yeterli olsa da envanterde daha çeşitli araçları bulundurmak farklı engellere karşı daha gelişmiş bir koruma sağlayarak otoriter rejimlerin hayatta kalmasını kolaylaştırır. Bu amaçla hibrit rejimlerin yükselmesiyle beraber otoriter rejimler hayatta kalma araçlarını çeşitli alanlarda geliştirmişlerdir. Bu çeşitlenmiş araçların en önde gelenlerinden biri görüntüde demokratik olan kurumların tesis edilmesi olmuştur. Gandhi ve Przeworski'nin (2007, s.1280) de belirttiği gibi, bu kurumlar yalnızca vitrin dekoru değildir; bilakis rejimlerin hayatta kalmak üzere geliştirdikleri stratejik tercihlerinin ürünleridir. Bu araçların en önemlileri arasında da muhalefet partilerinin ve seçimlerin tesis edilmesiyle siyasal liberalleşme reformlarının birer siyasi strateji olarak kullanılması bulunmaktadır.

Bu demokratik görünümlü kurumlar esasında bir noktada demokrasi için atlama taşı olarak görülmüştür. O'Donnell ve Schmitter'a (1986) göre, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, medya özgürlüğü ve muhalefet partilerine müsaade edilmesi gibi hususlarda yapılan reformlar muhalefete eyleme geçme ve demokratik geçişi sağlama noktasında yeni alanlar açmaktadır. Benzer bir şekilde seçimler noktasında yapılan liberalleşme de demokratikleşme için bir adım olarak görülmüştür. Bazı araştırmacılara göre ise özgür ve adil olmasalar dahi seçimlerin tekrar tekrar yapılması demokratik öğrenme süreçlerini kolaylaştırır ve bir noktada demokratik geçiş için imkan sağlar (Edgell, Mechkova, Altman, Bernhard ve Lindberg, 2017; Lindberg, 2006, 2009; Teorell ve Hadenius, 2009). Benzer bir şekilde Howard ve Roessler (2006) da otoriter rejimlerdeki çok partili seçimlerin demokratikleştiren etkileri olduğunu bulmuştur. Bu çerçevede otoriter rejimlerde seçim sistemlerinin kurulması, özgürlüklerin artırılması ve seçim tecrübelerinin yaşanması gelecekte gerçekleşebilecek demokratik geçişler için önemli olarak değerlendirilmiştir.

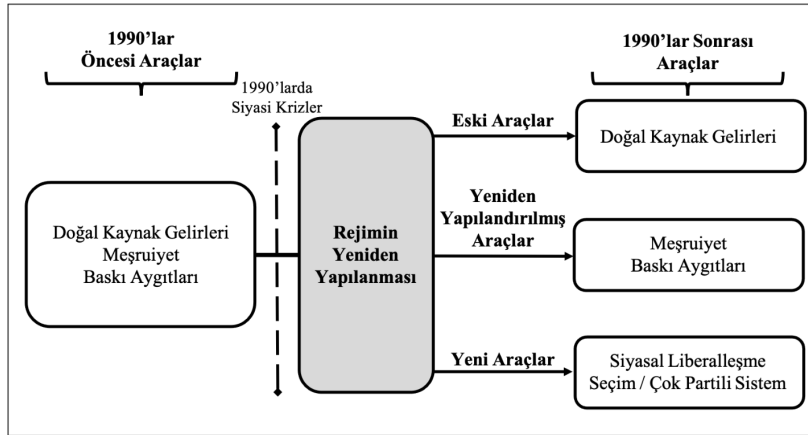
Ancak özellikle üçüncü dalga demokratikleşme sonrası sürece bakıldığında pek çok hibrit rejimin demokratik geçişi sağlama konusunda başarısız olduğu görüldüğünden dolayı bazı çalışmalar liberalleşme reformlarının ve bu yeni inşa edilen kurumların demokratikleşme üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, otoriter rejimler altındaki liberalleşme demokratikleşmeye yönelik doğrusal bir süreç değildir ve bu eylemler otoriter rejimlerin hayatta kalmak için birer stratejisi olabilir (Carothers, 2002, s.6-11). Otoriter liderler muhalefeti yatıştırmak ve kendi saflarına çekmek amacıyla seçimleri tesis eder ve muhalefet partilerine, sivil toplum örgütlerine ve daha özgür medyaya izin verir. Nitekim Schedler'a (2006) göre seçimler esasında otoriter liderlerin makamlarını riske atmadan meşruiyetlerini arttırabilecekleri araçlardır. Benzer

şekilde Gandhi ve Lust-Okar (2009, s. 405) da otoriter rejimlerin elitleri, parti üyelerini ve daha geniş kitleleri saflarına çekmek ve hayatta kalmak için seçimleri kullandıklarını belirtmektedir. Aslında otoriter liderler makamlarını muhafaza etmek için tavizler vererek muhtelif kurumlarla güçlerini paylaşmak durumunda kalırlar. Her ne kadar seçimlere ve mecliste çok partili düzene izin vermek kendi güçlerinin bir kısmından vazgeçmek gibi görünse de otoriter liderlerin hayatta kalabilmesi için başarılı bir stratejidir (Gandhi ve Przeworski, 2007). Bunu yaparak bazı otoriter rejimler hem muhalefete hem de halka daha geniş özgürlükler tanır ancak böylece onları yatıştırır ve onlardan gelen baskıları söndürebilir. Kısacası bu rejimler demokratikleşme için bir atlama tahtası sunmak yerine aslında rejimi bir liberalleşmiş otoriterlik tuzağına sıkıştırır (Brumberg, 2002).

İşte bunlardan da anlaşılacağı üzere hibrit rejimler bir yandan seçimlere ve muhalefete izin verir ve sınırlı özgürlüklere müsaade ederken sistemi demokratik özgürlük seviyesine getirmekten geri dururlar. Bu argümanlar da göstermektedir ki liberalleşme ve hayatta kalma araçlarını çeşitlendirmek suretiyle otoriter liderler demokratik geçiş için imkân sunmak yerine aslında rejimlerini daha dirençli ve uzun ömürlü hale getirirler.

4. Cezayir Rejiminin Hayatta Kalma Araçları

Cezayir tecrübesi eski usul kapalı otoriter rejimlerden daha güncel ve dirençli otoriter rejimlere geçişin başarılı bir örneğidir (Volpi, 2004). 1990'lar öncesi otoriter Cezayir rejiminin hayatta kalmak için kullandığı araçlar daha sınırlı idi. Ancak 1992 darbesinden sonra rejim 1990'lar öncesi düzene dönmek yerine demokratik görünümlü kurumlar çerçevesinde kendini yeniden yapılandırmıştır. 1990'larda gerçekleşen bu yeniden yapılandırma sayesinde rejim hayatta kalabilmek için sahip olduğu araçları çeşitlendirerek arttırmıştır.

Şekil 1: Cezayir Rejiminin 1990'larda Araçlarını Yeniden Yapılandırması

Bu araçlar oldukça çeşitli olmakla beraber en aktif kullanılan araçlar bakımından 1990 sonrası rejimin sahip olduğu araçlar üç grupta ele alınabilir. Birincisi, Cezayir rejiminin 1990'lardan önce de kullandığı ve aynı şekilde sahip olmaya devam ettiği doğal kaynak gelirleri gibi araçlar vardır. İkincisi, rejimin önceden de sahip olduğu ancak yeniden yapılandırarak kullanmaya devam ettiği meşruiyet ve baskı aygıtları gibi araçlar mevcuttur. Üçüncüsü, rejim siyasal reformların stratejik kullanımı ile seçimli çok-partili sistem gibi bazı yeni araçlar geliştirerek kullanmaya başlamıştır. İşte Cezayir rejiminin direnci ve istikrarı bu araçların başarılı bir şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Yazar tarafından hazırlanan Şekil 1 Cezayir rejiminin hem 1990'lar öncesi araçlarını hem de siyasal krizi takip eden süreçte 1990'larda çeşitlendirdiği araçlarını göstermektedir.⁴

Cezayir rejiminin araçlarını çeşitlendirmesi büyük ölçüde 1990'lı yıllarda gerçekleşmiş olsa da bu araç ve stratejiler takip eden süreçte daimî olarak kullanılmıştır. Gerek görece sakin geçen 2000'lerde, gerek Arap Baharı ve sonrası dönemde, gerekse de Hirak sürecinde bu araçların muhtelif şekillerde kullanıldığı görülmüştür. Bu kısımda rejimin temel araçları tek tek ele alınırken öncelikle 1990'larda Cezayir rejiminin araçlarını çeşitlendirmek için yaptıkları ortaya koyulacak, sonra da bu araçların takip eden süreçlerdeki kullanımlarından örnekler verilerek rejimin nasıl dirençli bir hale getirildiği gösterilecektir.

4.1. Doğal Kaynak Gelirleri

Cezayir rejiminin bağımsızlık sonrası dönemde istifade ettiği araçlarının en önemlilerinden biri doğal kaynaklardan elde edilen gelirler olmuştur. Dünyanın önde gelen doğalgaz ihracatçılarından biri ve OPEC üyesi olan Cezayir'in büyük ölçüde bu doğal kaynaklara dayalı rantçı bir ekonomisi vardır. 1990 ve 2000'ler boyunca Cezayir'in yıllık doğal kaynak ihracatı toplam ihracatının %90'dan fazlasını teşkil etmiş, doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin gayri safi milli hasılaya oranı da yıllık ortalama %15-30 aralığında seyretmiştir (World Bank, 2021).⁵

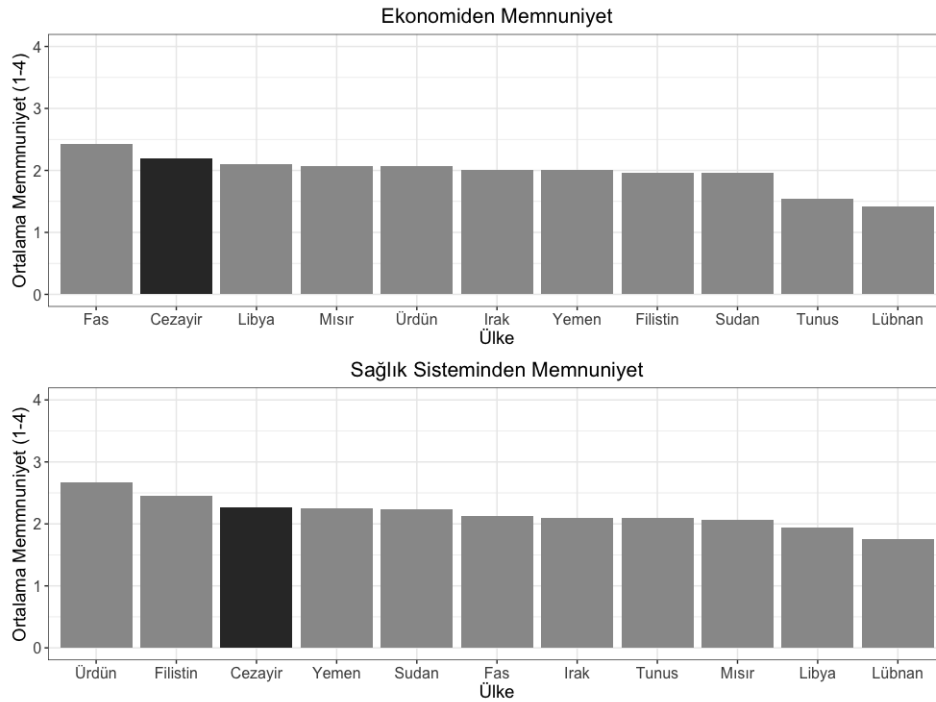
Doğal kaynak gelirleri rejime karşı ortaya çıkan meydan okumalara karşı ikili bir rol üstlenmektedir. Birincisi, yüksek düzeyde yolsuzluk olduğu için (Hadjadj, 2007; Mebtoul, 2017), hem bürokrasi hem ordu hem de iş dünyası doğal kaynak gelirlerinden epeyce istifade etmektedir. Bu durum özellikle elitlerden gelecek meydan okumaları kontrol altında tutmaktadır. İkincisi, bağımsızlıktan beri mevcut olan devlet kontrollü ekonomi çerçevesinde rejim doğal kaynak gelirleri sayesinde halkın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Cezayir halkı büyük ölçüde ücretsiz ya da ucuz sağlık ve eğitim hizmetlerinden ve dönem dönem de konut projelerinden yararlanmaktadır. Her ne kadar halk ortalama olarak görece yoksul olsa da temel ihtiyaçlardan yoksun değildir.⁶ Temel ihtiyaçların karşılanması belki halkın rejime karşı ayaklanmasını mutlak olarak engellemez ancak bu durum ayaklanma ihtimalini azaltmaktadır.

4 Bu araçların daha dar kapsamlı tartışıldığı bir özet rapor için bkz: (Kilavuz, 2017)

5 Bu süre içerisinde dünya ortalamasının %2-5 aralığında olduğu düşünüldüğünde, Cezayir ekonomisi için doğal kaynak gelirlerinin önemi daha iyi anlaşılır.

6 Cezayir'de yoksulluk oranı Orta Doğu ve Kuzey Afrika ortalamasının oldukça altındadır (World Bank, 2021).

Bu çerçevede Şekil 2 Arap Barometresi tarafından yapılan anketlerden hareketle Cezayir ve diğer Arap toplumlarının devlet hizmetlerinden memnuniyeti üzerine bir fikir vermektedir.⁷ 2006-2021 arasında altı dalgada yapılan anketlerde katılımcılardan ekonominin durumunu ve hükümetlerin sağlık hizmetleri yönündeki performansını 1 ile 4 arasında değerlendirmeleri istenmiştir. Bölgedeki ülkelerin neredeyse tamamında ortalama memnuniyet düşük kalırken Cezayir incelemeye dahil edilen 11 ülke arasında memnuniyetin görece en yüksek olduğu ülkelerden olmuştur.⁸ Doğal kaynak gelirleri ile finanse edilen hizmetlerden memnuniyetin bölgedeki diğer ülkelerden görece yüksek olması bu aracın önemini göstermesi yönünden anlamlıdır. Her ne kadar petrol gelirlerinin değişkenlik göstermesi bir risk oluştursa da Cezayir rejimi hem yeniden yapılandırılmış eski araçlara sahip olduğu hem de yeni araçlar geliştirebildiği için fiyat çalkalanmaları zamanlarında dahi hayatta kalmayı başarabilmiştir.

Şekil 2: Arap Dünyası'nda Ekonomi ve Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet

Doğal kaynak gelirleri uzun yıllardır rejimin kullandığı temel araçlardan olmuştur. Yine de dönem dönem bu gelirlerin düşmesi rejim için bir tehdit teşkil edebilmektedir. Hem 1988'deki (Cavatorta,

7 Şekil 2 ve makalenin ilerleyen kısımlarında yer alan şekillerdeki grafikler Arap Barometresi verilerinden hareketle yazar tarafından derlenmiştir.

8 Bu şekildeki veriler için Arap Barometresi'nde farklı dalgalar birleştirilmiş ve 15 senelik süreçteki ülke ortalamaları hesaplanmıştır. Anketlerin gerçekleştirildiği ülkeler arasında yalnızca Suudi Arabistan ve Kuveyt bu grafiğe dahil edilmemiştir. Ekonomik gelişmişliği yüksek birer rantiyeye rejim olan bu iki emirlikte doğal olarak ekonomiden ve sağlık sisteminden memnuniyet diğer ülkelerden açık ara daha yüksektir.

2002) hem de 2019'daki protestolar öncesinde petrol gelirlerinde düşüşler gözlemlenmiştir. Ancak bu tür gelirlere dayanmak rejimlere yine de yardımcı olur. Nitekim halk hareketlenmesi olduğu durumlarda rejim bu gelirlerden de istifade edebilir. Örneğin 2011'de Arap Baharı döneminde Cezayir'de de gösteriler başladığı sırada rejim doğal kaynak gelirlerinin yeniden dağıtım yoluyla gösterileri kontrol altında tutmaya çalışmıştır (Volpi, 2013, s.110). Böyle bir durumda hem elitler hem de halk potansiyel bir siyasi dönüşümün getireceği belirsizliklere karşın bu gelirler sayesinde sahip oldukları imkanlarla görece memnun halde tutulmaktadır.

4.2. Meşruiyet

Meşruiyet elle tutulamayan, gözle görülemeyen ancak yine de rejimleri özellikle de halktan gelebilecek tehditlere karşı dirençli kılabilen bir araçtır (Kailitz, 2013). Cezayir rejimi bağımsızlıktan itibaren ciddi bir meşru zemine sahip olsa da 1990'larda bunu güncelleyebilmiştir. Geleneksel olarak Cezayir rejiminin meşruiyeti Fransız hakimiyetine karşı yürütülen 8 yıllık bağımsızlık mücadelesinden gelmektedir. FLN ve onun çevresindeki bağımsızlık savaşına liderlik etmiş devrimci nesil bağımsız Cezayir devletinin mutlak hâkim meşru aktörleri olarak ön plana çıkmıştır. Bu meşruiyet, özellikle de 1970'lerdeki ciddi ekonomik gelişmeyle birleşince, rejimi oldukça kuvvetli bir hale getirmiştir. Ancak, ülkenin tecrübeli gazetecilerinden Saad Buakba'nın da işaret ettiği üzere özellikle 1980'lerin sonlarında FLN'in bir devlet partisi olarak meşruiyeti etkisini yitirmeye başlamıştır. Meşruiyetteki bu kırılma siyasal açılımlara kapı aralamış ve 1990'ların başında gerçekleşen iki özgür ve adil seçimde FLN'in ciddi bir şekilde cezalandırılması sonucunu doğurmuştur.⁹

Bu kriz dönemini takip eden 1990'larda Cezayir rejimi kendi meşruiyetini iki yolla yeniden yapılandırmıştır. Birincisi, bağımsızlık mücadelesi ve devrimci liderler meşruiyetin özü olarak kalsalar da rejim ikinci bir partiyi, Demokratik Ulusal Birlik'i (el-Tecemmu' el-Vatanî ed-Dimukrati – RND) kurarak FLN üzerindeki tepkileri bölüştürmenin yolunu üretmiştir. Bu sayede FLN tek parti olarak meşruiyeti temsil etmemiş, bilakis devrimci nesil, ordu ve iki rejim partisi meşruiyetin cüzleri haline gelmiştir.

İkincisi, rejimin meşruiyeti iç savaşın bitişi ve arkasından tesis edilen barış ile pekiştirilmiştir. Her ne kadar iç savaşı bitiren 1999 tarihli anlaşma savaşçılara af sunması yönünden zaman zaman eleştirilse de (Tlemçani, 2008 s.15) rejim barış ve istikrarın garantörü olarak bundan meşruiyet devşirmiştir. Bir taraftan ordu bir taraftan da bu barış sürecinin mimarı olarak görüldüğünden¹⁰ Devlet Başkanı Buteflika rejimin meşruiyetinin bu vechesini temsil etmiştir. Tarihçi ve yazar Hamida Ayachi'ye göre zorlu geçen 1990'lardan sonra Buteflika'nın meşruiyetinin ortaya çıkışı bir anlamda Bumedyen'in meşruiyetine dönüş gibi olmuştur. Gerçekten de Buteflika bağımsızlık sonrası rejimin tesis edildiği ilk yıllarda Bumedyen'in sağ kolu idi. Bumedyen'in ölümü ardından güç mücadelesini kaybederek yurt dışına gitmek durumunda kalmış ancak 1990'ların sonunda ülkeye geri dönmüştür. Ayachi bu durumu benzetmeyle ifade etmektedir:

⁹ Saad Buakba ile mülakat, gazeteci, el-Haber gazetesi, 23 Kasım 2016, Cezayir.

¹⁰ Ahmed Attaf ile mülakat, eski Dışişleri Bakanı ve Talai el-Hürriyet partisinin genel sekreteri, 13 Şubat 2017, Cezayir.

“(Buteflika) Odisseus karakteri gibidir. (Odisseus yurdundan) ayrılmış, uzakta yaşamış, sonrasında dönmüş ve eşini kendisini beklerken bulmuştur. Buteflika da yönetimden uzaklaşmış idi ve (1990’lardan sonra) bir kurtarıcı olarak döndü... Gelip de rejimi kurtardığında, bir kurtarıcı ve Cezayir’i geçmiş güzel günlere döndürebilecek güçlü bir adam imajı verdi.”

Bu bakımdan, Cezayir’in 1990’larda yenilenmiş olan meşruiyetinde Buteflika’nın rolü oldukça önemlidir. Ancak devlet kurumları barış ve istikrarı garanti edebildiği müddetçe Buteflika olmadan da bu meşruiyetin sürdürülmesi mümkün olabilmiştir. Nitekim 2011’deki gösterilerin başlaması döneminde Buteflika’nın bu meşruiyeti önemli bir rol oynamış ve süreci yönetmesi için kendisine imkân sağlamıştır. Ancak 2019’da Hirak bir anlamda doğrudan Buteflika’yı hedef alarak başladığı için bir meşruiyet temsili olarak Buteflika’nın da miadının dolduğu görülmüştür. Buna karşın bir sonraki kısımda da bahsedileceği üzere ordu ülke içindeki diğer rollerinin yanı sıra meşruiyet temsili de garantör konumuyla büyük ölçüde üzerine almıştır.

4.3. Baskı Aygıtları

Cezayir rejiminin ikinci yeniden yapılandırılmış aracı, bölgedeki pek çok diğer otoriter rejimde de ciddi etki gösteren (Bellin, 2004) baskı aygıtlarıdır. Her ne kadar bu aygıtlar polis ve jandarmayı da içine alsın da Cezayir’deki baskı aygıtlarının temelinde ordu ile istihbarat servisi, yani İstihbarat ve Güvenlik Dairesi (Dâiret el-İsti’lam ve el-Emn – DRS), bulunmaktadır. Bağımsızlıktan beri, özellikle de Bumedyen’in kısa süre sonra gerçekleştirdiği darbeden sonra ordu rejimin koruyucusu ve sahne arkasındaki temel karar alıcı yapı olarak ülkenin en önemli kurumu olagelmıştır. Uzun yıllar boyunca ordu mensupları FLN’in yürütme kurulunda yer almış, Cezayir ekonomisinin önemli bir kısmını kontrolü altında tutmuş ve kimin devlet başkanı olacağı gibi ülkenin kaderini belirleyecek temel kararları yönlendirmiştir (Addi, 1998; Cook, 2007; Yefsah, 1991, 1992). Ancak 1980’lerin sonuyla beraber devlet içerisindeki sivil elitler hem ordu mensuplarını FLN’in yürütme kurulundan uzaklaştırarak hem de siyasi ve iktisadi reformlar başlatarak etkilerini arttırmışlardır (Roberts, 1990; Werenfels, 2007). Özellikle de başarısızlıkla sonuçlanan 1990’lar başındaki demokratikleşme sürecinde ordu günlük siyasetten görece kenara itilmiş ve ordunun ülke içindeki otoritesinin kısıtlanması beklenmiştir.

Ancak 1992’nin başlarında gerçekleşen darbe ve bunu takip eden iç savaşla beraber ordu çekilmeye zorlandığı sahneye, bu sefer 1980’lerden bile daha etkin ve hâkim bir şekilde dönmüştür. Bu dönüş birkaç farklı yolla kendini göstermiştir. Birincisi, darbeyi müteakiben devlet birkaç yıl fiilen ordu kontrolündeki Devlet Yüksek Komitesi tarafından yönetilmiştir. Ordunun ve darbenin lideri General Halid Nezzar hatıratında bu yönetimin ülkenin kurtuluşu için gerekli bir uygulama olduğunu ifade etmektedir (Nezzar, 2000, s.241). Bu komite ve ordu bir noktada günlük siyaseti sivillere bırakmış olsa da ordu bu noktadan sonra da ülkede temel karar alıcı mekanizma olarak kalmaya devam etmiştir.¹¹

İkincisi, iç savaş sürecinde ordu kendini ciddi anlamda takviye etmiş ve çok daha gelişmiştir. 1992’de ordu personelinin sayısı 126.000 ve toplam iş gücüne oranı %1,8 iken bu sayılar 1990’ların sonunda

11 Mustafa Hemissi ile mülakat, gazeteci, La Nation Gazetesi, 15 Kasım 2016, Cezayir.

300.000'e ve %3,8'e ulaşmıştır. Benzer bir şekilde askeri harcamalar 1992'de gayri safi milli hasılanın yaklaşık %2,1'i iken bu oran 1990'ların sonunda neredeyse %3,8'e yükselmiştir (World Bank, 2021).

Üçüncüsü, Cezayir ordusu (ve generalleri) zaten her zaman ülkedeki sanayi ve iş dünyasıyla ilişki içinde bulunmuştur. Ancak 1990'lardan itibaren asker geçmişli isimler iş ruhsatları ve sözleşmelerin dağıtılması noktasında çok daha aktif olmuşlar ve ülkedeki ahab-çavuş kapitalizminin önemli bir parçası haline gelmişlerdir (Entelis, 2011). Son olarak, iç savaş süreci DRS'in de yükselişine sahne olmuştur. İstihbarat servisi her zaman Cezayir ordusunun bir parçası olmuştur, ancak özellikle 1990'larda General Muhammed Medyen veya daha bilinen adıyla General Tevfik'in kontrolünde ülkenin en önemli kurumlarından biri haline gelmiştir (Roberts, 2007).

Her ne kadar Buteflika'nın ilk yıllarında kendisinin ordu üzerinde bir hakimiyet kurduğu iddia edilse de (Mortimer, 2006) esasında bu daha çok ordunun günlük siyasete doğrudan müdahil olmaması yönünde olmuştur. Buna karşın ordu halen daha siyaset üzerinde etkisini sürdürmüş ve rejimi koruma yönünde önemli rol üstlenmiştir. Nitekim gerek 2001'de Berberi azınlıkların Kara Bahar olarak adlandırılan gösterileri sırasındaki şiddet kullanımında (International Crisis Group, 2003), gerekse de 2011'deki gösteriler (Parks, 2012) ve 2019'da Hirak sırasında (Ghanem, 2020; Rachidi, 2021) baskı aygıtlarının gösterilere kontrollü olarak izin verirken hedefli baskı yoluyla süreci kontrol altına almaya çalışmasında görüldüğü üzere bu aygıtlar rejimin sürekliliğini korumada önemli rol oynamıştır. Özellikle Hirak sonrasında ordu "Buteflika klanı" gibi rejim içerisindeki sivil güç odaklarının bir kısmını elimine ederek gücünü daha da pekiştirmiştir (Elguettaa, 2021).

4.4. Siyasal Liberalleşme Reformları

Cezayir rejiminin yeniden yapılandığı araçları çok önemli bir rol üstlenmiştir ancak rejimin bu derece dirençli haline gelmesinde yeni geliştirdiği araçlar belki de daha büyük rol oynamıştır. 1990'lar sonrası Cezayir rejimi için siyasal liberalleşme reformlarının stratejik bir şekilde kullanımı çok başarılı bir araç olmuştur. Tek parti altında geçen uzun yıllar boyunca reformlar rejim tarafından çok kullanılan bir araç olmamıştır. 1976 Anayasası'nın ilanı gibi birkaç tekil reform çabası olsa da bunlar oldukça nadir görülmüştür. Rejimin başlattığı ilk ciddi reform girişimi olan 1980'lerin sonundaki reformlar ise beklenmedik ölçüde bir siyasal dönüşüme kapı açmıştır. Bu doğrultuda 1990 öncesi Cezayir rejimine göre reform yapmak bir hayatta kalma stratejisinden çok bir tehdit veya tehlike olarak görülmüştür.

1990'larla beraber ise siyasal sistemin muhalefete açılması ve özgürlüklerin genişlemesi rejime ihtiyaç duyduğu bir esneklik sağlamıştır. O zamandan bu yana rejim reformları mevcut siyasi düzeni sarsmadan muhalefetin ve halkın taleplerini karşılamak için kullanılmaktadır. Reformların bir strateji olarak kullanılmasının örneklerinden biri anayasal reform ve diğer yasa değişiklikleri üzerinden görülmüştür.¹² 1996'da yapılan kapsamlı anayasa değişikliğiyle ilk adım atıldıktan sonra anayasa düzenleme ve değişiklikleri aktif kullanılan bir strateji haline gelmiştir.¹³ Rejim

12 Anayasal reformların yanı sıra bağımsız seçim komisyonunun kurulması, seçimlere kadın kotası koyulması, medya organlarının alanlarının genişletilmesi gibi reformlar 1990'ları takip eden süreçte gerçekleştirilen stratejik reformlara örnek olarak verilebilir.

13 1996 anayasası 3 kez yeniden düzenlenmiş ve sonunda da Hirak'a yanıt olarak 2020'de değiştirilmiştir.

partilerinden RND'li bir milletvekili bu durumu açıklarken Cezayir rejiminin halktan ve muhalefetten gelen taleplere daima yanıt verdiğini ve bunun 1996, 2002, 2008 ve 2016'daki anayasa düzenlemeleriyle görüldüğünü belirtmektedir.¹⁴ Ancak en önemli rejim muhaliflerinden ve Hirak'ın sembollerinden olan Kerim Tabou'ya göre bu anayasal düzenlemeler gerçekte hiçbir anlamlı sonuç doğurmamaktadır zira "Cezayir anayasalarının yalnızca iki yıllık bir son kullanma tarihi vardır"¹⁵ ve yapılan değişiklikler bundan sonra unutulur gider.

Rejimin anayasal düzenleme yoluyla reform stratejisi kullanmasının en iyi örneklerinden biri 2011 Arap Baharı süreci olmuştur. Komşu ülkeleri takiben başlayan gösterileri tamamen kaba kuvvetle bastırmak yerine Devlet Başkanı Buteflika siyasal liberalleşme, şeffaflık ve hukukun üstünlüğünün tesis edilmesini içeren geniş kapsamlı bir reform sözü vermiştir ("France 24", 2011). Buteflika'nın bu sözü, doğal kaynak gelirler sayesinde yapılan hizmet dağıtım ve baskı aygıtlarının efektif kullanımı birleşince gösterilerin komşularda olduğu gibi kapsamlı bir devrime dönüşmesinin önüne geçilmiştir.¹⁶ Buteflika'nın siyasal liberalleşme sözü vermesi taktiği sonradan 2016'da kapsamlı bir anayasal düzenlemenin olmasına yol açmıştır. Her ne kadar rejime yakın siyasiler bu anayasal reformların siyasal sistem üzerinde olumlu etkileri olduğunu iddia etse de¹⁷ bu reformlar gerçekten beklenen değişimleri getirmekten oldukça uzak kalmıştır.¹⁸

Esasında 1990'lerden sonra gerçekleştirilen reformlar ve anayasal düzenlemeler kâğıt üzerinde geçmişten daha fazla özgürlükler getirmektedir. Ancak İslamcı el-Adale (Cebhet el-Adale ve et-Tenmiye – FJD) lideri Abdullah Caballah'a göre "(Cezayir'deki) Tüm anayasalar... demokrasi ve çoğulculuğu barındırmaktadır ancak demokratik sistemin ve çoğulculuğun üzerine inşa edileceği temel prensipler noktasında boşluklar bırakmaktadır." Yani daha açık ve özgür bir anayasal metin ülkede siyasetin daha özgür bir uygulamasının olacağını garanti edememektedir.

Böylece 1990'lar sonrasında yapılan anayasal düzenleme ve değişikliklerin hiçbiri ülkede beklenen reform ve özgürleşmeyi getirmemiştir. Ancak bu reformların stratejik olarak kullanılması rejimin gelen talep ve tehditlere belirli sınırlar dahilinde cevap vermesi ve potansiyel meydan okumaları kontrol altına alabilmesini sağlamaya yetmektedir.

4.5. Seçimler ve Çok Partili Sistem

Tıpkı liberalleşme reformlarının kullanılmasında olduğu gibi seçimlerin ve çok partili sistemin sisteme entegre edilmesi rejime esneklik anlamında ciddi imkanlar sunmuştur. 1989'da gerçekleşen anayasa değişikliği ülkede muhalefet partilerine ilk defa izin vermiş ve kısa süre içerisinde partilerin çok yüksek sayıya ulaşmasına yol açmıştır. Her ne kadar 1990'ların başındaki demokratikleşme deneyimi başarısız olsa da rejim 1990 öncesine dönmek yerine muhalefet partilerini sistem içinde tutmayı tercih

14 Safi Larabi ile mülakat, 2012-17 Dönemi RND'den milletvekili, 17 Aralık 2016, Cezayir.

15 Kerim Tabou ile mülakat, muhalif siyasetçi ve Hirak dönemi siyasi mahkûmu, 8 Aralık 2016, Cezayir.

16 Rejimin Arap Baharı sürecinde kitleleri yatıştırmak için reform sözlerini nasıl kullandığını ayrıntılı olarak görmek için, bkz: (Volpi, 2017).

17 Muhammed Tayyib Selt ile mülakat, 2012-17 dönemi RND'den milletvekili, 15 Aralık 2016, Cezayir.

18 2016 anayasal düzenlemelerinin getirdiği ve getiremediği değişiklikler için bkz: (Entelis, 2016)

etmiş, seçimleri kurumsallaştırmış ve muhalefete belirli ölçüde özgürlük sağlamıştır. Bunun sonucu olarak 1990'lardan itibaren Cezayir siyaseti farklı ideolojik eğilimlerin siyasi alanda temsil edildiği oldukça çeşitlilik barındıran bir parti sistemine sahip olmuştur. Partiler seçimlerde yarışmakta, seçim ittifakları kurmakta hatta bazıları hükümetlerde dahi yer almaktadır. Ayrıca Cezayir'deki partilerin bazıları 2000'ler boyunca Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın diğer otoriter rejimlerindeki muadillerine göre biraz daha geniş ifade özgürlüğüne sahip olabilmıştır. Diğer otoriter rejimlerin aksine devlet başkanını veya orduyu bir noktaya kadar eleştirmek dahi mümkün olabilmıştır.

Eğer bu kadar hareket alanı ve görece ifade özgürlüğü mevcutsa, neden Cezayir'deki partiler rejim değişimi yönünde ciddi bir etki yapamamıştır? İşte bu imkanlara rağmen rejimin halen daha dirençli kalabilmesinin sebebi bu düzenlemelerin kontrollü ve sınırlı bir şekilde yapılmasıdır. Cezayir rejimi 1990'larda tek partili sistemden seçimlerin olduğu çok partili sisteme başarılı bir şekilde geçiş yapmış, bunu yaparken de hem muhalefetin gücünü sınırlamayı hem de bazı muhalifleri kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Rejimin seçimlerin düzenli gerçekleştirildiği çok partili sisteme başarılı geçişinin beş özelliği rejimin sürekliliğini sağlamakta önemli rol oynamaktadır. Bunlar partilerin oldukça dağınık bir yapıda olması, parti özgürlüklerinde rejimin koyduğu sınırların bulunması, birden fazla rejim partisinin bulunması, seçimlerin özgür, adil ve temiz gerçekleşmemesi ve son olarak ifade ve toplanma özgürlüklerinde sınırlılıklar bulunmasıdır. Makalenin bu kısmı bu beş özelliği kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır.

Belirtildiği üzere çok partili sisteme geçişin rejimin sürekliliğini sağlayan beş özelliğinin ilki partilerin dağılımı ile ilgilidir. Her ne kadar Cezayir'de siyasi parti sistemi güçlü ve farklı ideolojik eğilimlerin temsiline imkân verse de partiler oldukça dağınık bir yapıda gelişmiştir. 1990'lar sonrası ülkedeki partiler rejim partileri, İslamcı partiler, solcu partiler (hem sosyalist/komünist hem de Kabile hareketi)¹⁹ ve bağımsız partiler olarak şekillenmiştir. Cezayir'de çok partili hayat başladığı dönemde üç İslamcı parti kurulmuştur ve bunlardan biri olan FIS 1992'deki darbeyle beraber kapatılmıştır. Bu noktadan sonra Cezayir'de İslamcı hareket temelde iki parti, Barış Toplumu Hareketi (Harake Mücteme'a es-Silm – Hamas) ve İslami Uyanış Hareketi (Harake en-Nahdat'ül-İslamiyye – Nahda) tarafından temsil edilmiştir.²⁰ Ancak bu iki parti de zaman içinde bölünmeler yaşamış, bir noktada bu partilerden çıkmış altı parti faaliyet göstermiştir ("France 24", 2017).²¹ Öte yandan Kabile hareketi temelde Sosyalist Kuvvetler Cephesi (Cebhet el-Kuwa el-İştirakiyye – FFS) ve Kültür ve Demokrasi Birliği (el-Tecemmu min Ecl el-Sekafe ve ed-Dimukratiyye – RCD) tarafından temsil edilegelmiştir. Her ne kadar bu iki parti aynı seçmen kitlesini temsil etseler de politika tercihleri ve rejimle ilişkileri noktasında ayrışma göstermişlerdir. İslamcı ve Kabile hareketlerinde olmayan

19 Kabile partileri Berberi ideolojisini ve Kabile bölgesindeki azınlıkların taleplerini temsil eden partileri ifade etmektedir. Her ne kadar bu partiler etki alanlarını genişletmeye çalışsa da 2000'ler boyunca bu partiler genelde Kabile kimlikleriyle tanınmışlardır. Bu konuda daha fazlası için bkz. (Maddy-Weitzman, 2012)

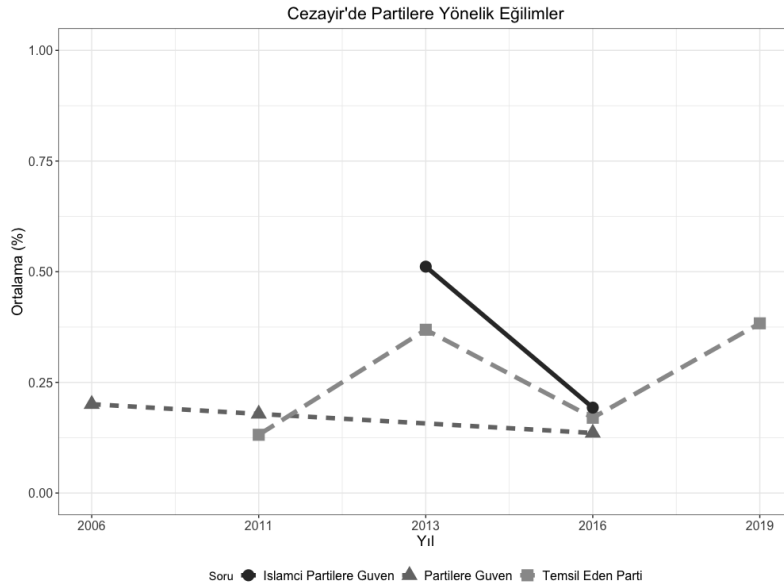
20 Genel anlamda İslamcı vizyonu ve isimleri paylaşmalarının ötesinde bu partilerin Filistin'deki Hamas ve Tunus'taki Nahda hareketleriyle organik bir bağı yoktur. Cezayir'deki Hamas Uluslararası Müslüman Kardeşleri Örgütü'nün temsilcisi ve üyesidir. Nahda ise benzer bir ideolojiye sahip olmakla beraber bu örgütle doğrudan bir bağı yoktur ve daha çok yerel/Cezayirli bir hareket olarak görülür. FIS ve Cezayir'deki diğer İslamcı hareketler için bakınız: (Burgat ve Dowell, 1997; Layachi, 2004; Willis, 1998, 1999; Zoubir, 1998)

21 Cezayir'deki İslamcı partilerin genel durumuyla ilgili daha kapsamlı bir tartışma için bkz: (Yaylacı ve Amasha, 2020)

kesimde ise çok sayıda farklı büyüklük ve etkiye parti kurulmuş, bunların bazıları dönem dönem daha aktif rol almıştır. Ancak bu partilerin tamamı genelde liderleri çevresinde gelişmiş ve etkisini yitirmiştir (Kapil, 1994). Cezayir’de çok partili sistem 1990’larda bu şekilde inşa edilmiş ve takip eden süreçte büyük değişikliklere uğramadan süregelmiştir.²²

Cezayir’de parti sistemi her ne kadar yerleşik olsa da ülkede oldukça dağınık bir parti yapısı vardır, parti örgütleri pek kuvvetli değildir ve muhalefet partilerinin etkisi oldukça sınırlıdır. Çok partili hayata geçişten itibaren rejim her bir ideolojik kamp içindeki ayrışmalardan başarıyla istifade ederek partilerin birbirlerinden daha da uzaklaşmasını ve daha kontrol edilebilir birer tehdit olmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da Cezayir halkı siyasal partilere olan güvenlerini yitirmiş ve onların siyaseti dönüştürmek için makul birer yol olduğu inancını yitirmiştir.

Arap Barometresi’nin yıllar içinde yapmış olduğu anketler de bu durumu göstermektedir. Şekil 3, Arap Barometresinin birinci ve beşinci dalgaları arasında partilerle ilgili sorulara verilen yanıtların ortalamasını göstermektedir. Buna göre Cezayirli anket katılımcılarının siyasal partilere ortalama güveni (üçgen kesik çizgi) 1 üzerinden 0.2 ve altında kalmıştır.²³ Kendilerini temsil eden partiyi belirtmeleri istenen soruya da Cezayirli katılımcıların çoğunluğu hiçbir partinin kendilerini temsil etmediğini (kare kesik çizgi) belirterek yanıt vermiştir. Bu değer zaman içinde farklılık gösterse dahi en olumlu yanıtların olduğu yıllarda bile katılımcıların %40’ından azı kendilerini temsil eden bir parti ismi verebilmiştir.

Şekil 3: Cezayir’de Partilere Yönelik Eğilimler

22 Hirak sonrasında partilerin etkisi görece daha da kırılrsa da zikri geçen partiler yine de ülkenin önde gelen partileri olmaya devam etmiştir.

23 Arap Barometresi’ndeki ilgili soru siyasi partilere güveni 1 ile 4 arasında değerlendirmeyi sormaktadır. Bu değişken “0” güven yok / az güven ve “1” biraz güven / çok güven olarak yeniden kodlanmıştır.

Çok partili sistemin ikinci özelliği parti sisteminin sınırlılıklara sahip olmasıdır. Her ne kadar partiler siyasal sistem içinde hareket etmek ve seçimlere katılmak yönünde bazı özgürlüklere sahip olsa da parti faaliyetleri için bazı sınırlar mevcuttur. Parti kurmak ve kapatmak halen daha İçişleri Bakanlığı'nın elinde olduğu için esasında mutlak bir parti özgürlüğünden bahsedilemez. Özellikle iki mecrada bu sınırlılıklar kendini daha çok göstermektedir. Öncelikle Kabile hareketini temsil eden partiler olsa da ayrılıkçı partilere izin verilmemektedir ve bunun sonucunda da Kabile Özerklik Hareketi (*Mouvement pour l'autodétermination de la Kabylie – MAK*) 2000'lerin başındaki kuruluşundan beri resmi statü elde edememiştir.

Bunun yanı sıra bu sınırlılık İslamcı kısımda da kendini göstermektedir. Cezayir'de FIS'in mirası üzerine bir parti kurulmasına izin verilmemiştir ve FIS liderleri de siyasi yasaklı olarak tutulmuştur. Bunun sonucunda gerek FIS çizgisinde gerekse de bu çizgide olmasa dahi eski FIS üyelerinin liderliğinde parti aktivitelerine izin verilmemiştir. Uzun iç savaş sürecinde savaşıran grupların çoğu FIS'in belirli kesimleriyle ideolojik benzerlik gösteren silahlı Selefi gruplar olduğundan hem şiddetin bir siyasal araç olarak kullanılması hem de FIS mirası konusunda rejim tetikte kalmıştır. Her ne kadar FIS örgütsel olarak iç savaşın bir tarafı olmasa da özellikle savaşın ilk yıllarında hareketin liderleri şiddet eylemlerine karşı çıkmamış olduğu ve zaman zaman bu eylemleri akladığı için savaşın ordu ve FIS arasında olduğu algısı oluşmuştur. Rejim de özellikle bu algıyı diri tutarak FIS'in mirasına izin vermemektedir. Bununla beraber geleneksel FIS çizgisinden ayrılmış ancak eski FIS'lilerin kurduğu hareketler de bu çerçevede yasaklıdır. Bunların en önde gelenlerinden biri de yasaklı olduğu için Avrupa merkezli faaliyet gösteren Raşad Hareketi'dir.²⁴

FIS'in rejim tarafından daimi olarak şiddetle ilişkili olarak gösterilmesi ve yasaklı tutulması sebebiyle Cezayir'deki diğer İslamcı partiler 1990'lardan beri kendilerini daimi olarak FIS mirası ve söylemi ile şiddetten uzak tutmaya çalışmıştır (Sakthivel, 2017). Bunun sonucunda Cezayir'deki tüm legal siyasi partiler daha ılımlı ve barışçıl hale gelebilmiştir.²⁵ Yeni Nesil (Cil Cedid) Partisi lideri Sufyan Cilali'nin de belirttiği üzere modern fikir ve değerler İslamcılarının eski fikir ve değerlerinin yerini almıştır ve bu yüzden de Cilali'ye göre Cezayir İslamcılarının gözünde "tekfir fikri bitti, hilafet fikri bitti, İslam devleti fikri bitti... 'demokrasi küfürdür' fikri bitti."²⁶ Benzer bir şekilde Hamas'ın eski liderlerinden Abdülmecid Menasra da zorluk zamanlarında FIS'ten nasıl ayrıştıklarını açıklarken şunları söylemektedir: "Biz katılımdan yanayız, açık bir strateji ve irfanımız var... Onların yanıtı şiddetti, bizim yanıtımız ise sabırdı... Biz barışa ve devlete değer verdik... İslam'a uygun, ülkenin ve sizin maslahatlarınıza zarar vermeyecek bir karşılık seçmek gereklidir."²⁷

Doğrusu Cezayir'de İslamcı partilerin daha ılımlı ve sisteme katılım yönünde bir konum almasının Cezayir siyaseti üzerinde bir yandan olumlu bir etkisi olmuştur. Böylece bu partiler FIS'in 1990'ların başında yaptığına aksine rejime karşı ağır bir söylem geliştirmekten kaçınmıştır. Özellikle 1990'larda ve 2000'lerde bölgedeki pek çok İslamcı hareket yasaklı konumdayken Cezayir'de aktif olarak faaliyet gösteren ve mecliste ve seçimlerde görece etkisi olan iki İslamcı

24 Birbirinden çok farklı iki hareket olan MAK ve Raşad'ın Cezayir nizamına karşı koordinasyon içinde oldukları gerekçesiyle 2021 yılında terörist ilan edilmesi de bu sınırlılıkları göstermesi açısından dikkat çekicidir (Orus-Boudjema, 2021).

25 Ali Benflis ile mülakat, eski başbakan ve Talai el-Hürriyet partisi eski lideri, 14 Şubat 2017, Cezayir.

26 Sufyan Cilali ile mülakat, Cil Cedid Partisi lideri, 27 Aralık 2016, Cezayir.

27 Abdülmejid Menasra ile mülakat, Hamas eski lideri, 24 Ocak 2017, Cezayir.

hareket olması da olumlu olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu partilerin kendilerini daimi olarak FIS'in mirasından ve onların ağır eleştirel metodundan uzaklaştırma çabaları Cezayir'deki İslamcı muhalefetin zayıf ve yüzeysel kalmasına sebep olmuştur (Ghanem, 2019). Bunların yanı sıra özellikle Hamas'ın 1990'lardan itibaren muhtelif hükümetlere bakanlar vererek dahil olması rejimin boyunduruğu altına girdikleri yönünde eleştirilere yol açmıştır (Boubekeur, 2008).

Tüm bunların sonucunda 1990'ları takip eden süreçte Cezayir'de İslamcı partilere güven de görece sınırlı kalmıştır. Şekil 3'te bulunan siyah yuvarlak çizgi İslamcı partilere güveni göstermektedir. Arap Baharı'nın İslamcılar yönünde heyecanı arttırdığı dönemde 1 üzerinden 0.51'e ulaşan güven, takip eden süreçte 0.2'nin altına inmiştir. Bu oran aynı yılda bu sorunun sorulduğu Fas, Filistin ve Tunus gibi ülkelerden daha düşüktür.

Çok partili sistemin rejimin sürekliliğine katkı sağlayan üçüncü özelliği daha önce de bahsedildiği üzere birden fazla rejim partisinin varlığıdır. Esasında rejimin iki partisi FLN ve RND arasında ciddi bir ideolojik farklılık yoktur ve iki parti de Buteflika'nın ve diğer rejim karar alıcılarının kararlarını büyük ölçüde desteklemiştir. Hatta bu partilerde siyaset yapanlar dahi bu iki partiyi refik ve kardeş olarak nitelendirebilmektedir.²⁸ Bununla beraber RND'nin ikinci rejim partisi olarak kurulması rejime ek bir meşruiyet yolu sunmasının yanında ciddi bir esneklik de sağlamıştır. Cezayir'in yarı-başkanlık sistemi içerisinde genelde muhalefetin ve kitlelerin tepkilerinin hedefi başkanlık makamı veya ordu değil hükümet olmuştur. Muhalefetten veya kitlelerden yükselen bir tepki olduğunda, bu iki parti arasında bir yer değişimi yapılarak rejimin kendisi çok zarar görmeden süreci az hasarla idare etmesi mümkün olmaktadır. Bir gazeteciye göre esasında bu durum rejime göre bir pazarlama hamlesidir. FLN popülerliğini kaybettiğinde RND onun yerini almaktadır, RND popülerliğini kaybettiğinde de FLN geri gelmektedir.²⁹ Pek çok seçimli otoriter rejim tek rejim partisi ile faaliyet gösterirken Cezayir rejiminin takip ettiği bu strateji önemli bir farklılık sunmaktadır. Cezayir rejiminin üretmiş olduğu bu strateji kendisine ciddi bir esneklik sağlaması açısından da rejimin tehditlere karşı direnme gücünü arttırmaktadır.

Şekil 4'te gösterildiği üzere Cezayir'de rejim partilerinin 1990'lardan itibaren seçim performansları incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.³⁰ Üçüncü bir partinin aralarına girdiği birkaç seçim haricinde bu iki parti seçimlerde genelde ilk iki sırayı elde etmiştir. Darbe sonrası ilk seçimlerde yeni rejim partisi olan RND (açık gri sütun) yükselirken FLN'nin (koyu gri sütun) meclisteki koltuk oranı %20'nin altında kalmıştır. Takip eden seçimlerde ise bu iki partinin performanslarının birbirine zıt olarak değiştiği görülmektedir. Çizgi grafiğinden görüldüğü üzere 2002-2017 arasındaki seçimlerin her birinde bu partilerden biri meclisteki koltuk oranını arttırırken diğeri azaltmıştır. Genelde de seçim öncesi süreçte başbakanın mensup olduğu partinin cezalandırıldığı görülmektedir. Nitekim 2002 ve 2012 seçimleri öncesi dönemde başbakan RND'den,³¹ 2007 ve 2017 seçimleri öncesinde de FLN'den olduğu için ilk gruptaki seçimlerde FLN'nin, ikinci gruptaki seçimlerde de RND'nin oranlarını

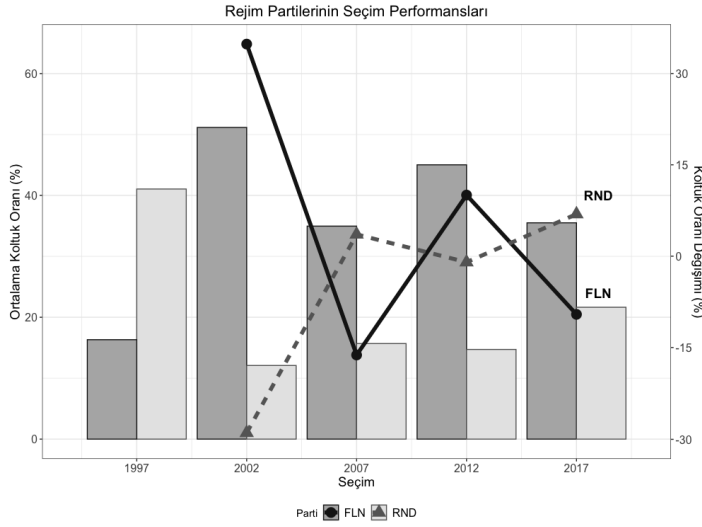
28 Muhammed Tayyib Selt ile mülakat, 15 Aralık 2016, Cezayir.

29 El-Haber gazetesinden anonim bir gazeteciyle mülakat, 22 Kasım 2016, Cezayir.

30 Şekildeki soldaki y boylamı seçim başına ortalama koltuk oranını (sütun grafiği), sağdaki y boylamı ise seçimler arası koltuk oranı değişimini (çizgi grafiği) göstermektedir.

31 Her ne kadar 1999'dan itibaren başbakanlar FLN'den olsa da Buteflika başa gelmeden önceki son başbakan olan bir önceki seçimin galibi RND'li Ahmed Uyahya 2002'de bir anlamda cezalandırılmıştır.

geliştirdiği görülmektedir.³² Bu şekilde rejim halkın hükümete olan tepkisini hükümette etkin olan partiyi cezalandırarak yumuşatırken genel çerçevede rejim partilerinin sürekliliğini sağlamıştır.

Şekil 4: Cezayir'de Rejim Partilerinin Seçim Performansı

Cezayir'de çok partili hayatın rejime avantaj sağlayan dördüncü özelliği ise seçimlerin işleyişinde görülmektedir. Her ne kadar rejim seçimlere izin verse ve seçimleri düzenli bir şekilde gerçekleştirse de seçim sahtekarlığı oldukça yaygındır (Keenan, 2012). Cezayir rejimi hem seçimler öncesi adayları denetleyerek ve istediğini yasaklayarak bazı engeller koymaktadır hem de seçimleri tamamen temiz gerçekleştirmemektedir. Bu durum Buteflika rejiminin inşasında bile görülmüştür. Cezayir siyasetinin önemli isimlerinin aday olduğu ve iç savaş sonrası Cezayir'in kaderinin belirleneceğinin düşünüldüğü, demokratikleşme için az da olsa umudun kalmış olduğu 1999 seçimlerine 24 saatten az bir vakit kala muhalif adaylar seçimlerin hileli olacağı gerekçesiyle seçimden çekilmiş ve sonucunda Buteflika rahat bir zafer elde etmiştir. Adayların bu kararında seçime giden süreçte ordunun Buteflika'ya seçimi kazandıracak gerekli önlemleri alması etkili olmuştur (Quandt, 2002). Sonuçta, muhalefet adaylarının çoğunun seçimden çekilmesi sonrasında Buteflika kolay bir zafer kazanarak yaklaşık 20 yıllık başkanlığına başlamıştır.

Seçimlerin bu şekilde uygulanması ilerleyen süreçte de devam etmiştir. Electoral Integrity Project'in 2012-18 arasında dünyadaki yaklaşık 340 seçimi değerlendirdiği indeksine göre bu dönemde Cezayir'de gerçekleşen iki seçim (2012 ve 2017) uygulanmasındaki temizlik ve nizamilik bakımından ancak 256 ve 260. sıralarda yer alabilmiştir (Norris ve Grömping, 2019). Cezayir'de

32 Hırak'ı takiben yapılan 2021 seçimlerinde ise esasında iki parti de cezalandırılmış ve bunların yerine rejime yakın pek çok bağımsız aday meclise girmiştir. Ancak genel eğilimi destekleyecek şekilde Hırak başladığında hükümette olan RND daha ciddi bir koltuk kaybı yaşamıştır.

muhtelif vilayetlerde valilik yapmış Beşir Frik'e göre hile ve önceden belirlenmiş sonuçların açıklanması kendisinin bizzat yaşadığı tecrübelerdir. Frik kendisinin de seçim zamanları aldığı emirler doğrultusunda valilerin durumunu şu şekilde izah etmektedir: “(Diyelim ki) bu seçim bölgesinde 10 sandalye var ve çoğunluğu (bir partiye) vermek gerekiyor. (Siz bunu gerçekleştirmek için) istediğin metodu kullanabilirsiniz.”³³

Seçimlerin bu şekilde gerçekleşmesi bir yandan rejimin istediği sonuçları almasını sağlarken öbür yandan da seçimlerin anlamını daha kısıtlı tutmaktadır. Her ne kadar bazı partiler her koşulda seçimlere katılsa ve düzene daha da meşruiyet sağlasa da bazı muhalefet partileri dönem dönem seçimleri boykot etmektedir. Zira siyasiler “seçimin önceden belirlenmiş ve kotaların partiler arasında dağıtılmış” olduğunu düşünmektedir.³⁴ Bunun sonucunda Cezayir’de seçime katılım oranları oldukça düşük kalmaktadır. 2000’den itibaren hiçbir seçimde katılım oranı %50’yi geçememiş, özellikle de 2010’lardan itibaren düzenli düşüş göstererek sonunda %30’un altına inmiştir.

Seçimli çok partili sistemin rejimin sürekliliğini sağlayan beşinci ve son özelliği ise ifade ve toplanma özgürlüğündeki sınırlılıklardır. 1990’lar sonrası düzende, bazı diğer otoriter rejimlerle karşılaştırıldığında Cezayir’de partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve hatta halkın rejimi ve hükümeti eleştirebilme imkânı olmuştur. Varieties of Democracy projesinin verilerine göre hem ifade özgürlüğü hem de alternatif haber alma kaynakları yönünden Cezayir 1990’lardan itibaren Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki ülkelerin pek çoğundan daha özgür bir yapıya sahip olmuştur (Coppedge ve diğerleri, 2019). Buna işaret eden bir gazete editörü anayasa düzenlemeleriyle gazetecilerin özgürlüklerinin genişlediğine işaret ederek “Cezayir’deki durum örnek gösterilecek şekilde değil, ancak bizim Cezayir’deki durumumuz başka ülkelerdeki gazetecilerin durumlarından çok daha iyi” demektedir.³⁵

Her ne kadar 1990’lar sonrası Cezayir’de görece ifade özgürlüğü olsa da bu özgürlük eylemin başladığı noktada sona ermektedir. Eğer bir protesto hareketi veya rejim karşıtı yapılanma olursa, rejim bunun önüne geçmeye çalışmaktadır. Rejim uzunca bir süre özellikle küçük boyutlu gösterilere alan tanınmış (McAllister, 2013) ve büyümediği sürece bunlara görece müsaade etmiştir. Her ne kadar Arap Baharı sürecinde kısıtlı gösteriler olsa da Buteflika döneminin geneline bakıldığında rejim örgütlenme özgürlüğüne kısıtlamalar getirerek hareketlerin büyümesine engel olmuştur. Sonunda Hirak rejimin kontrol edemeyeceği şekilde büyümüş ve kitlesel harekete dönmüştür. Ancak rejim zaman içinde bir dizi baskı ve taviz stratejisiyle bu hareketin de başarılı olmasına engel olmuştur (Joffé, 2021; Volpi, 2020).³⁶

33 Beşir Frik ile mülakat, eski Vahran ve Jijel Valisi, 6 Şubat 2017, Cezayir.

34 Sufyan Cilali ile mülakat, 27 Aralık 2016, Cezayir.

35 Muhammed Baghali ile mülakat, el-Haber gazetesi eski editörü, 23 Kasım 2016. Muhakkak ki daha çok rejime yakın olan gazeteciler bu şekilde düşünmektedir. Nitekim Baghali de Hirak sonrasında Cezayir Radyosu’nun genel müdürü olarak ödüllendirilmiştir.

36 Rejimin bu araçların bazılarını kullanarak Hirak’ı nasıl kontrol altında tuttuğu üzerine daha kapsamlı analiz için, bkz: (Kılavuz, 2022)

Gerçekten de 1990'larla beraber tesis edilen Cezayir rejimi öncesine ve muadillerine oranla görece daha açık ve serbest bir rejim olmuştur. Ancak bu beş özellikten de görüldüğü üzere, çok partili sistem siyasal aktörlerin rejime meydan okumasına müsaade etmeyecek şekilde dizayn edilmiştir. Bunun ötesinde esasında bu sistem rejimin muhalefeti kontrol ve takip edebilmesini ve yatıştırmasını sağlamaktadır. Cezayirli bir akademisyen Cezayir'in özgürlük ve kısıtlılıklar barındıran bu hibrit yapısını şu sözlerle tasvir etmektedir: “(Rejimin mantığına göre) köpek havlar ancak kervan yoluna devam eder. Eğer çoğulculuk istiyorsanız, buyurun çoğulculuk. Eğer çeşitlenmiş medya istiyorsanız, buyurun medya. Ancak yönetmek istiyorsanız işte o başka bir mesele.”³⁷

5. Sonuç

Cezayir rejimi 1990'lar boyunca ciddi bir krizin içinden geçse de yeni yüzyıla beraber sahip olduğu eski ve yeni hayatta kalma araçları sayesinde öncesinden daha dirençli bir hale gelmiştir. Makalede de tasvir edildiği üzere rejim bir yandan doğal kaynak gelirleri gibi çok temel bir araç üzerindeki kontrolünü sürdürmüş, öbür yandan meşruiyet ve baskı aygıtlarını güncellemişken son olarak da liberalleşme reformları ve seçimli çok partili hayat gibi yeni araçlar geliştirmiştir. Böylece 1990'lar sonrasında gelişen Cezayir siyasal sisteminde her ne kadar partiler ve sivil toplum sistemi tehdit etme yönünde daha çok imkana sahip olsa da rejim sistemin sınırlarını çok başarılı bir şekilde çizerek ve muhalefeti kontrol altında tutarak varlığını sürdürebilmiştir.

2019'da başlayan ve ülkeyi kısa sürede etkisi altına alan Hirak bu konuda bir farklılık sunmaktadır. 1990'ların ardından Cezayir rejiminin temel stratejisi makalede de anlatıldığı üzere tehditleri yeterince büyümeden kontrol altında tutmak olagelmıştır. Nitekim 2011'de Arap Baharı sırasında bu görece başarılabilmiştir. Ancak Hirak kısa sürede büyüyüp Buteflika'nın ve hükümetin devrilmesine kadar götürebilmiştir. Nitekim Hirak'la ciddi anlamda bir demokratik dönüşüm umudu da ortaya çıkmıştır. Ancak Cezayir rejiminin 1990'larda hayatta kalma araçlarının çeşitlendirilmesinin sonuçları Hirak'la bir kez daha görülmüştür. Hirak gibi kapsamlı bir hareket ortaya çıkmadan evvel rejim daha hayatta kalma araçlarını daha çok tehditlerin önünü kesmekte yönünde kullanmıştır. Ancak Hirak'la beraber bu araçlar doğrudan rejimi tehdit eden bir hareketi bastırmak için kullanılmıştır. Cezayir rejim elitleri tıpkı 1990'lardaki gelişmelere karşılık vererek rejimi yeniden yapılandığı gibi Hirak sonrası dönemde ileriye dönük olarak da bazı düzenlemeler yaparak rejimi yeni tehditlere karşı koruyabilirler. Özellikle Buteflika'nın devreden çıktığı, askerin tekrar ön plana gelmek durumunda kaldığı ve halk hareketinin daha canlı olduğu Hirak sonrası dönemde rejimin faaliyetleri kendi geleceğini belirlemede önemli role sahip olacaktır.

Cezayir tecrübesi üzerine yapılan bu tartışma esasında Cezayir politikasından çok daha fazlasını aydınlatmaktadır. Zira bu gelişmeler farklı ülke ve bölgelerde otoriter rejimlerde gerçekleşen değişimleri de yansıtmaktadır. Birincisi, hibrit rejimlerin yükselişiyle otoriter rejimler çok

37 Cezayir 3 Üniversitesi'nden bir Siyaset Bilimi Profesörü ile mülakat, 6 Şubat 2017, Cezayir.

sayıda araç geliştirerek kendilerine esneklik sağlamışlardır. İkincisi, siyasal liberalleşme otoriter liderler için gerçekten de bir hayatta kalma stratejisi olabilir. Bu yüzden de hibrit rejimler otoriter ve demokratik rejimler arasında bir geçiş kategorisi değildir. Son olarak, Cezayir tecrübesi göstermektedir ki otoriter rejimler statik değil, dinamik yapılardır. Gerek Cezayir’de gerek bölgede gerekse de dünyanın farklı bölgelerindeki otoriter rejimler incelenirken rejim dinamiklerine bu pencereden bakılması bu rejimlerin sürekliliğinin ve sonunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Addi, L. (1998). Algeria’s Army, Algeria’s Agony. *Foreign Affairs*, 77(4), 44-53.
- Ait-Aoudia, M. (2015). *L’expérience démocratique en Algérie (1988-1992)*: Apprentissages politiques et changement de régime. Paris: Les Presses de Sciences Po.
- Algérie: Les partis islamistes à la recherche de l’unité en vue des législatives. (2017, 15 Ocak). France 24. <http://www.france24.com/fr/20170115-algerie-partis-islamistes-recherche-unite-elections-legislatives> adresinden erişildi.
- Ayachi, H. (2014). *Les années Chadli 1978-1992*. Alger: Socrate Editions.
- Bellin, E. (2004). The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective. *Comparative Politics*, 36(2), 139-157.
- Boubekeur, A. (2008). Les partis islamistes algériens et la démocratie: Vers une professionnalisation politique ? *L’Année du Maghreb*, (IV), 219-238.
- Brumberg, D. (2002). The Trap of Liberalized Autocracy. *Journal of Democracy*, 13(4), 56-68.
- Bueno de Mesquita, B., Smith, A., Siverson, R. M. ve Morrow, J. D. (2004). *The Logic of Political Survival*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Burgat, F. ve Dowell, W. (1997). *The Islamic Movement in North Africa (Second Edition.)*. Austin: University of Texas Press.
- Carothers, T. (2002). The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5-21.
- Cavatorta, F. (2002). The Failed Liberalisation of Algeria and the International Context: A Legacy of Stable Authoritarianism. *The Journal of North African Studies*, 7(4), 23-43.
- Charef, A. (1994). *Algérie: Le Grand Dérage*. La Tour d’Aigues: Editions de l’Aube.
- Cook, S. A. (2007). *Ruling But Not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria, and Turkey*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Coppedge, M., Gerring, J., Knutsen, C. H., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., ... Ziblatt, D. (2019). *V-Dem Codebook v9. Varieties of Democracy (V-Dem) Project*.
- Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), 21-35.
- Edgell, A. B., Mechkova, V., Altman, D., Bernhard, M. ve Lindberg, S. I. (2017). When and where do elections matter? A global test of the democratization by elections hypothesis, 1900–2010. *Democratization*, 25(3), 422-444.
- Elguettaa, B. (2021, 17 Mart). The Military’s Political Role in the New Algeria—Politics of Military Authoritarianism in North Africa. Carnegie Middle East Center. <https://carnegie-mec.org/2021/03/17/military-s-political-role-in-new-algeria-pub-84076> adresinden erişildi.
- Entelis, J. P. (2011, 7 Eylül). Algeria, revolutionary in name only. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2011/09/07/algeria-revolutionary-in-name-only/> adresinden erişildi.

- Entelis, J. P. (2016, 19 Ocak). What does an amended constitution really change about Algeria? Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/01/19/what-does-an-amended-constitution-really-change-about-algeria/> adresinden erişildi.
- Gandhi, J. ve Lust-Okar, E. (2009). Elections Under Authoritarianism. *Annual Review of Political Science*, 12(1), 403-422.
- Gandhi, J. ve Przeworski, A. (2007). Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats. *Comparative Political Studies*, 40(11), 1279-1301.
- Geddes, B. (1999). What Do We Know About Democratization after Twenty Years? *Annual Review of Political Science*, 2(1), 115-144.
- Ghanem, D. (2019). The Shifting Foundations of Political Islam in Algeria. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Ghanem, D. (2020, 8 Nisan). The Disease of Repression. Carnegie Middle East Center. <https://carnegie-mec.org/diwan/81499> adresinden erişildi.
- Hadjadj, D. (2007). Algeria: A Future Hijacked by Corruption. *Mediterranean Politics*, 12(2), 263-277.
- Hidouci, G. (1995). Algérie: La libération inachevée. Paris: Éd. la Découverte.
- Howard, M. M. ve Roessler, P. (2006). Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes. *American Journal of Political Science*, 50(2), 365-381.
- International Crisis Group. (2003). Algeria: Unrest and Impasse in Kabylia (ICG Middle East/North Africa Report No: No: 15). Cairo / Brussels. <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/algeria/algeria-unrest-and-impasse-kabylia-0> adresinden erişildi.
- Joffé, G. (2021). Algeria: Be careful what you wish for. *The Journal of North African Studies*, 26(5), 819-826. Doi: 10.1080/13629.387.2021.1950771
- Kailitz, S. (2013). Classifying Political Regimes Revisited: Legitimation and Durability. *Democratization*, 20(1), 39-60.
- Kapil, A. (1994). Algeria. F. Tachau (Ed.), *Political Parties of the Middle East and North Africa* içinde. Westport, Conn: Greenwood.
- Keenan, J. (2012, 15 Mayıs). Algeria's election was a fraud. <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/05/201.251.482813133513.html> adresinden erişildi.
- Kılavuz, M. T. (2022). Algeria versus the Uprisings: The Algerian Regime and Opposition Dynamics during the 2010s. Ş. Aktürk (Ed.), *Arab Spring: Past, Present, and Future* içinde. İstanbul: TRT World Research Centre.
- Kılavuz, M. T. (2017). Reconfiguring the Algerian Regime: On the Stability and Robustness of Authoritarianism in Algeria. *Alsharq Forum*. <https://research.sharqforum.org/2017/05/02/reconfiguring-the-algerian-regime-on-the-stability-and-robustness-of-authoritarianism-in-algeria/> adresinden erişildi.
- Layachi, A. (2004). Political Liberalisation and the Islamist Movement in Algeria. *The Journal of North African Studies*, 9(2), 46-67.
- Le président Bouteflika annonce une révision de la Constitution. (2011, 15 Nisan). France 24. <http://www.france24.com/fr/20110415-algerie-discours-television-nation-president-abdelaziz-bouteflika-decisions-revoltes-monde-arabe> adresinden erişildi.
- Levitsky, S. ve Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press.
- Lindberg, S. I. (2006). *Democracy and Elections in Africa*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Lindberg, S. I. (2009). *The Power of Elections Revisited*. S. I. Lindberg (Ed.), *Democratization by Elections: A New Mode of Transition* içinde. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Linz, J. J. ve Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Maddy-Weitzman, B. (2012). Arabization and Its Discontents: The Rise of the Amazigh Movement in North Africa. *The Journal of the Middle East and Africa*, 3(2), 109-135. Doi: 10.1080/21520.844.2012.738549
- Magaloni, B. (2006). *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and Its Demise in Mexico*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- McAllister, E. (2013). Immunity to the Arab Spring? Fear, Fatigue and Fragmentation in Algeria. *New Middle Eastern Studies*, 3(0).
- Mebtoul, A. (2017, 27 Ocak). Algérie – Planche à billets et marche vers le FMI: Une crise de gouvernance. *Maghreb Emergent*. <http://maghrebemergent.com/contributions/opinions/68709-algerie-la-corruption-menace-la-securite-nationale-contribution.html> adresinden erişildi.
- Mortimer, R. (1991). Islam and Multiparty Politics in Algeria. *Middle East Journal*, 45(4), 575-593.
- Mortimer, R. (2006). State and Army in Algeria: The 'Bouteflika effect'. *The Journal of North African Studies*, 11(2), 155-171.
- Nezzar, K. (2000). *Mémoires du général*. Alger: Chihab.
- Norris, P. ve Grömping, M. (2019). Perceptions of Electoral Integrity, (PEI-7.0). Harvard Dataverse. Doi:10.7910/DVN/PDYRWL
- O'Donnell, G. ve Schmitter, P. C. (1986). *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Orus-Boudjema, S. (2021, 20 Ağustos). Algérie: Qui sont le MAK et Rachad, les mouvements accusés d'être derrière les incendies – Jeune Afrique. *Jeune Afrique*. <https://www.jeuneafrique.com/1220291/politique/algerie-qui-sont-le-mak-et-rachad-les-mouvements-accuses-detre-derriere-les-incendies/> adresinden erişildi.
- Parks, R. (2012). Algeria and the Arab Uprisings. C. M. Henry ve J. Ji-Hyang (Ed.), *The Arab Spring: Will It Lead to Democratic Transitions?* içinde (ss. 101-126). New York: Palgrave Macmillan.
- Przeworski, A., Alvarez, M., Cheibub, J. A. ve Limongi, F. (2000). *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Quandt, W. B. (1998). *Between Ballots and Bullets: Algeria's Transition from Authoritarianism*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Quandt, W. B. (2002). Algeria's Uneasy Peace. *Journal of Democracy*, 13(4), 15-23.
- Rachidi, I. (2021, 29 Temmuz). Repression in Algeria: Could It End The Hirak Movement? *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/sada/85060> adresinden erişildi.
- Roberts, H. (1990). A New Face for the FLN. *Africa Report*, 35(1), 41-43.
- Roberts, H. (2007). Demilitarizing Algeria. *Carnegie Endowment*. <https://carnegieendowment.org/2007/05/08/demilitarizing-algeria-pub-19153> adresinden erişildi.
- Sakthivel, V. (2017). Political Islam in Post-Conflict Algeria. *Hudson Institute*. <http://www.hudson.org/research/13934-political-islam-in-post-conflict-algeria> adresinden erişildi.
- Schedler, A. (2002). The Menu of Manipulation: Elections without Democracy. *Journal of Democracy*, 13(2), 36-50.

- Schedler, A. (2006). *The Logic of Electoral Authoritarianism*. (A. Schedler, Ed.). Boulder, Colorado: Lynne Rienner.
- Svolik, M. W. (2012). *The Politics of Authoritarian Rule*. Cambridge University Press.
- Tahi, M. S. (1992). The Arduous Democratisation Process in Algeria. *The Journal of Modern African Studies*, 30(3), 397-419.
- Teorell, J. ve Hadenius, A. (2009). Elections as Levers of Democratization: A Global Inquiry. S. I. Lindberg (Ed.), *Democratization by Elections: A New Mode of Transition içinde*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Tlemçani, R. (2008). Algeria Under Bouteflika: Civil Strife and National Reconciliation. Carnegie Middle East Center. <http://carnegie-mec.org/2008/03/10/algeria-under-bouteflika-civil-strife-and-national-reconciliation-pub-19976> adresinden erişildi.
- Volpi, F. (2003). *Islam and Democracy: The Failure of Dialogue in Algeria*. London ; Sterling, VA: Pluto Press.
- Volpi, F. (2004). Pseudo-democracy in the Muslim world. *Third World Quarterly*, 25(6), 1061-1078.
- Volpi, F. (2013). Algeria versus the Arab Spring. *Journal of Democracy*, 24(3), 104-115. Doi: 10.1353/jod.2013.0040
- Volpi, F. (2017). *Revolution and Authoritarianism in North Africa*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Volpi, F. (2020). Algeria: When Elections Hurt Democracy. *Journal of Democracy*, 31(2), 152-165.
- Werenfels, I. (2007). *Managing Instability in Algeria*. London: Routledge.
- Willis, M. (1998). Algeria's other Islamists: Abdallah Djaballah and the Ennahda movement. *The Journal of North African Studies*, 3(3), 46-70.
- Willis, M. (1999). *The Islamist Challenge in Algeria: A Political History*. New York: NYU Press.
- World Bank. (2021). World Development Indicators (WDI). <http://databank.worldbank.org> adresinden erişildi.
- Yaylacı, İ. ve Amasha, M. (2020). Islamist Movements and Parties in the Algerian Uprising. *Political Islam Movements in the Second Wave of Arab Uprisings*. İstanbul: Al Sharq Strategic Research.
- Yefsah, A. (1991). La question du pouvoir en Algérie. *Alger: En. A.P.*
- Yefsah, A. (1992). L'armée et le pouvoir en Algérie de 1962 à 1992. *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, 65(1), 77-95.
- Zoubir, Y. H. (1993). The Painful Transition from Authoritarianism in Algeria. *Arab Studies Quarterly*, 15(3), 83-110.
- Zoubir, Y. H. (1998). The Algerian political crisis: Origins and prospects for the future of democracy. *The Journal of North African Studies*, 3(1), 74-100.

Reconfiguring Authoritarianism: Post-Crisis Regime Consolidation in Algeria during the 1990s

M Tahir KILAVUZ*

More than two decades before the Middle East and North Africa was shaken by the Arab Spring protests and regime changes; Algeria had its own experience with a major political transformation. After a failed democratization attempt, a coup, and an almost decade-long civil war, the Algerian regime once again consolidated itself and emerged as one of the most robust regimes in the region. While the Arab Spring led to the fall of dictators in its neighbors, the Algerian regime managed to survive. After surviving for more than two decades without major challenges, Algeria was shaken by an even more challenging protest movement, the Hirak, in 2019. This time, despite being on the verge of a fall, the regime still found ways to stay afloat and managed to survive. In light of these, what makes the Algerian regime so resilient? How does the regime, that experienced a near breakdown and an attempt at democratization two decades ago, consolidated itself into such a robust regime? What is the main toolset that the Algerian regime uses to sustain its survival? In light of these, what measures do authoritarian regimes take in response to challenges? How do they reconfigure themselves following periods of political crises?

The literature on comparative authoritarianism suggests that the main purpose of the autocratic leaders is to remain in power. For that, most authoritarian regimes use a set of tools to rule, manipulate, and appease the challengers, both from the regime and the opposition. Sometimes using a few tools is enough for survival but having a variety of tools in the inventory provides a more enhanced protection to different challenges and help autocrats to survive. With the rise of hybrid versions, the authoritarian regimes reinforced their toolsets with seemingly democratic institutions. Increasing the role of parliaments, carrying out elections, allowing opposition parties, expanding rights and freedoms have been some of the strategies that authoritarian regimes use as a survival strategy.

Similar to these arguments, Algeria managed to survive after the 1990s by diversifying its toolset. Based on the changes and the foundation of the current regime structure, the article explains the survival of the Algerian regime by looking at how it was reconfigured during the 1990s.

* Marmara University, Istanbul, Türkiye, E-mail : mtkilavuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3827-3827

Following this reconfiguration, the Algerian regime uses a wide variety of toolset for its survival. There are three categories of tools that the regime uses for its survival and persistence today:

First, the regime still relies on a set of pre-1990s tools, such as the natural resources rents. These rents play a double role to address the challenges, both from the elite through crony capitalism and from the masses by financing the state-centered economy

Second, the regime reconfigured some of the old tools, namely regime legitimacy and the coercive apparatus, during the 1990s. The army and the presidency generated a new line of legitimacy as the guarantor of stability following the civil war. The coercive apparatus, on the other hand, reinforced both its resources and influence during the tumultuous 1990s, becoming a more effective tool against the challenges.

Third, the regime introduced new tools such as the strategic use of political reforms and electoral multiparty system. These new tools provide the regime with further flexibility and resilience against challenges. When there is a challenge from the opposition or the masses, the regime uses the promise of reforms as a strategic chip and initiate some reforms without significantly altering the system. At the same time, the regime, while allowing elections and opposition parties unlike the pre-1990s, delineates the limits of the party system and keep the opposition under control. Whereas the opposition parties win seats in the parliament and occasionally become part of governments, they do not have meaningful power to take control of the government. The regime succeeds by using its own political parties efficiently, limiting or banning some political movements, committing electoral fraud when necessary, and providing only limited freedoms of expression and association.

By this adaptation and diversification of tools, the Algerian experience represents a successful transition from a single-party authoritarianism to a modern electoral authoritarianism. Indeed, many authoritarian regimes around the world went through a similar reconfiguration during the last decades of the 20th century and the early decades of the 21st century. Algeria was no different than its counterparts in this respect. The aim of this article, then, is to locate the reconfiguration of the Algerian regime in the broader theoretical context and to illustrate the development and the outcomes of this reconfiguration with insights from the actors in Algerian politics.

This article proposes these conclusions by exploring the main tenets of the current Algerian regime. It investigates the transformation of the authoritarian regime in Algeria by examining the main turning points and institutional changes through a within-case analysis. It also supports its arguments through interviews with Algerian politicians, activists, scholars, and journalists conducted during fieldwork.